

ЛОКАЛИЗАЦИЈА И СРПСКИ ЈЕЗИК

Оливера Стојадиновић, ред. проф.

Рачунари се већ неколико деценија користе у графичкој индустрији као алат за припрему штампаних публикација, у пословима администрације, али и као средство универзалне комуникације. У рачунарским системима, типографска писма у виду дигиталних фонтова представљају значајан ресурс од кога зависи изглед текста, како на екрану, тако и у штампани. Иако су пионирска времена давно за нама и рачунарска технологија свакодневно и убрзано напредује, а понуда фонтова је већа него икад, неке тешкоће са којима смо се од почетка суочавали када се ради о употреби ћирилице на рачунарима, остале су и до данас присутне. У међувремену су се појавиле иновације које нуде одлична решења и вероватно је само питање времена када ће оне универзално бити примењене у свим графичким програмима и процесорима текста, посебно у онима који се код нас највише користе.

Рачунари и штампарство, почеци

Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година када су рачунари код нас почели интензивније да се користе, на располагању је било само неколико рачунарских ћирилица, махом оних које су стизале заједно са оперативним системима. Тешкоће са њиховим коришћењем биле су многобројне, почев од немогућности да се допре до кодних страна са ћирилицом, чак и када оне постоје у фонтовима, па до увођења посебних, прилагођених распореда у којима се слова ћирилице смештају на места која припадају латиници или интерпункцији, у намери да се са тастатуре допре до потребних слова.

градска типографија
їрадска їиїоїрафија

Незадовољство изгледом понуђених ћирилица била је следећа препрека за њихово коришћење, а посебан проблем су представљала курзивна слова *г*, *д* и *т* која су у доступним фонтовима обликована на начин уобичајен за већи број језика ћирилског подручја, али која нису у складу са нашом штампарском традицијом. Иако неки корисници, па и стручњаци, сматрају да су та слова у довољној мери препознатљива и да нема потребе инсистирати на нашим

алтернативама, у већини су они који мисле да у нашем језику ова слова треба да изгледају онако како смо ми навикли. Ако се упореди текст који је сложен паралелно једном и другом варијантом, уочљив је њихов потпуно различит изглед.

Уникод и типографија

Увођење уникода у све рачунарске програме био је значајан корак напред који је, за почетак, сместио свако слово на своје место и укинуо потребу за нестандартним кодним распоредима. Почетком деведесетих година поднет је захтев Конзорцијуму за уникод (*The Unicode Consortium*) да се одреде посебна места на којима ће бити смештена потребна курзивна слова која се разликују од понуђених. Међутим, овај захтев је одбијен са објашњењем да се не ради о посебним словима, већ су у питању алтернативни облици постојећих слова.

У уникод табели предвиђен је велики слободан простор који заузима осмину свих постојећих места на табели. То подручје носи назив Приватна зона (*Private Use Area*), са местима означеним уникод бројевима који почињу хексадецималним цифрама *E* и *F*. Овај простор предвиђен је за смештај свих алтернатива и других знакова за која не постоје стандардизована места у уникод табели. Поред разноврсних типографских варијација као што су лигатуре, мала капитала, курентне цифре, разломци, украсни облици и друго, ту је предвиђен и смештај локалних алтернатива, укључујући и наше облике курзивних слова. Иако није прописано како ће се распоредити знаци у приватној зони, неке уобичајене алтернативе добиле су и своја стална кодна места. Тако су наше курзивне алтернативе заузеле места *F6C4* – *F6C8*, захваљујући компанији *Adobe*, која их је прва унела у своје фонтове. Ипак, треба узети у обзир да се у новије време за алтернативе уопште не користе уникод места, већ им се само дају имена, на основу којих се њима управља путем *Open Type* програмирања.

0433	0434	043F	0442
<i>г</i>	<i>д</i>	<i>п</i>	<i>т</i>
F6C4	F6C6	F6C7	F6C8
<i>ї</i>	<i>г</i>	<i>ї</i>	<i>ї</i>

Мултилингвални фонтови и Open Type

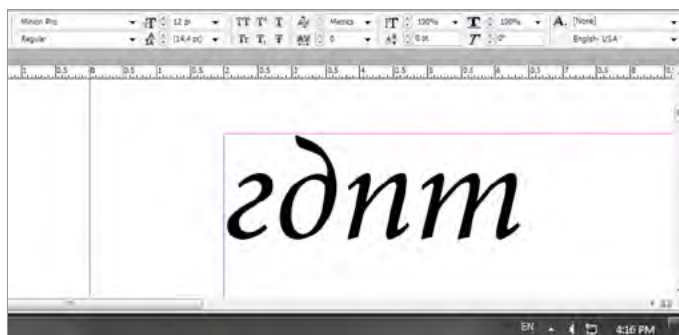
У данашње време расте број мултилингвалних фонтова који садрже ћирилицу, а често имају и наше курзивне алтернативе. Осим алтернатива за српску ћирилицу, могу да садрже и друге локалне алтернативе, на пример оне које се користе у Бугарској. Фонтови који садрже велики број кодних страна и широк распон типографских алтернатива често носе суфикс »Pro«. Иако то није обавезно, ови фонтови често имају ћирилицу и/или грчки алфавет. Про фонтове карактерише *Open Type* програмирање. То је посебна врста програмирања која је саставни део самог фонта. Постоји неколико основних промена које се овим путем уређују: замена једне групе слова неком другом групом слова, замена два или више слова једним словом (лигатуром), замена једног слова које се нађе у одређеном контексту неким другим словом и промена позиције слова, у контексту или независно од њега.

Приступ алтернативним словним облицима решен је помоћу *Open Type* функција (*Open Type features*). Свака функција има своје име, намену и лингвистички контекст. За *OT* функцију локализације (*locl*) која мења одређена слова из основне кодне стране у алтернативе које важе за неки други језик, лингвистички контекст представља систем писања (на пример: латиница, ћирилица, грчки итд.), као и језик (рецимо, ћирилица има локалне алтернативе за српски и бугарски језик; у латиници постоје локалне алтернативе за турски, румунски, молдавски и друге језике). Када се текст сложен ћирилицом означи као српски, појавиће се српске варијанте курзивних слова *ī*, *g*, *ū* и *ī̄* уместо почетних облика (оних који се користе, на пример, у руском језику: *z*, *d*, *n* и *m*).

```
languagesystem DFLT dflt;  
languagesystem latn dflt;  
languagesystem cyrl dflt;  
languagesystem cyrl SRB ;  
languagesystem cyrl BGR ;  
languagesystem grek dflt;
```

```
feature locl {  
  script cyrl; #Cyrillic  
  language SRB exclude_dflt ;  
  sub [uni0433 uni0434  
    uni0435 uni0436] by  
    [uniF6C4 uniF6C6 uniF6C7  
    uniF6C8];  
} locl;
```

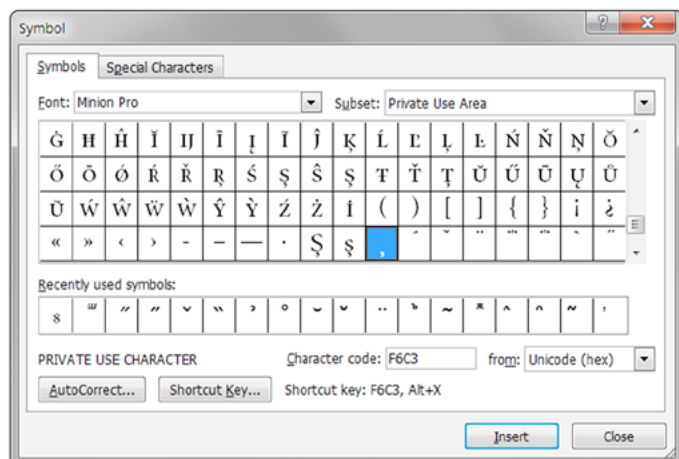
Што се тиче самих фонтова, изгледа као да је све потпуно решено. Уколико писмо садржи ћирилицу и одговарајуће алтернативе за српски језик (за то ће се побринути креатори писама), а програмирано је на прописан начин, потребно је да се у апликацији која препознаје *Open Type* функцију локализације изабере српски језик из падајућег менија и наша курзивна слова биће доступна преко тастатуре за српски језик (која се бира, односно мења, преко системске апликације на рачунару).

Програмска подршка

Нажалост, програми који пружају све наведене могућности су ретки. Програми из новијих графичких пакета *Adobe CS* и *CS* имају могућност избора већег броја *Open Type* функција, а функција локализације је увек активна. Међутим, српски језик не постоји у падајућем менију, па не може да се изабере. Прикључивање датотека за српски језик које садрже речник и правила за дељење речи, као и активирање у падајућем менију, омогућено је само за програм *InDesign*, мада ни то не успева увек. Ипак, у свим програмима из ових пакета, видљиви су, преко *Glyphs* палете, сви знаци из фонта, па и наше курзивне алтернативе, без обзира да ли имају уникод ознаку или не.

Процесор текста који је код нас најзаступљенији, *Microsoft Word*, за сада не подржава локализацију, иако постоји могућност да се изабере језик у коме се пише. Он такође нема избор *Open Type* функција, мада се неке од њих аутоматски примењују (као што је функција *mark* која служи за комбиновање слова са дијакритицима). Да ситуација буде још безнадежнија, наша курзивна слова није могуће пронаћи на панелу *Insert Symbols*, где се иначе бирају знаци из фонта до којих не може да се дође путем тастатуре, пошто се тај панел заснива на усправном фонту као представнику. То је истовремено разлог што не може да се направи макро за замену слова (што иначе одлично функционише када је у питању промена из латинице у ћирилицу или обрнуто).

Штавише, панел *Insert Symbols* не препознаје слова и знаке који немају уникод ознаку, тако да су они невидљиви за кориснике *Word*-а, у које спада, између осталих, и целокупна наша администрација. Због тога се у већини званичних докумената налазе »погрешна« курзивна слова, а »лек« за то, за сада, не постоји.

Одличан пример програма који већ дуго и у потпуности примењује достигнућа *Open Type* програмирања, посебно функцију локализације, јесте процесор текста *Mellel*, производ мале израелске компаније *RedleX*. Не само да постоји *Open Type* мени, него се у менију за избор језика налази и српски језик, тако да су доступне специфичне курзивне, као и уобичајене типографске алтернативе. Поред приступачне цене, која представља предност, *Mellel* функционише искључиво на *MacOS* оперативним системима, па је то препрека за наше окружење које је претежно оријентисано на *Windows*.

Што се тиче интернета, у последњих неколико година де-силе су се многе позитивне промене. Омогућено је коришћење сопствених веб-фонтова, а *Open Type* функције, укључујући и локализацију, активирају се додавањем једноставних команди у дефиницији стила веб-странице (CSS). У овом случају, правилна примена ћирилице зависи у великој мери од обавештености и добре воље креатора веб-странице.

```
.element {
    font-feature-settings:
    "locl" on;
}
```

Прелазна решења

Остало је питање како се, у садашњој ситуацији, до алтернатива долази и како учинити да се оне користе на лак и логичан начин доступан сваком кориснику. За ово још увек не постоји универзално решење.

Шта могу да ураде произвођачи фонтова? Пре свега, значајно је доделити алтернативама кодна места из Приватне зоне. Овим поступком алтернативе постају видљиве у програмима као што је *Microsoft Word*, исто као и у системској апликацији *Character Map*. Такође, треба предвидети места у усправном фонту адекватна местима на којима се налазе курзивне алтернативе. Тачније, усправни и курзивни фонт једног писма треба да садрже идентична кодна места. У том случају, могуће би било направити макро за замену слова.

Што се тиче *Open Type* програмирања, корисно је, поред локализације, додати и *Stylistic Set* који спроводи исту замену као и локализација, само што је независан од избора језика. На исти начин може се предвидети и избор између двеју варијанти слова б, односно б.

Универзално решење за све програме, када се пише искључиво на српском језику, представља замена одговарајућих слова српским курзивним алтернативама, чиме фонт постаје потпуно функционалан у свим програмима, али само за српски језик, док су алтернативе за руски језик, уколико постоје, доступне или недоступне, у зависности од програма који се користи. Ово решење примењено је при изради БГ фонтова, у оквиру пројекта »Ћирилице на поклон« удружења Типометар. Циљ је био да се обезбеде фамилије писама које ће моћи да се користе у свим програмима и оперативним системима на задовољавајући начин.

```
feature ss01 {# Stylistic Set 1
# DEFAULT
sub [uni0433 uni0434 uni0435
uni0436] by [uniF6C4 uniF6C6
uniF6C7 uniF6C8];
script cyrl; #Cyrillic
sub [uni0433 uni0434 uni0435
uni0436] by [uniF6C4 uniF6C6
uniF6C7 uniF6C8];
language SRB ;
}ss01;
```

```
feature ss02 {# Stylistic Set 2
# DEFAULT
sub uni0431 by uniF6C5;
script cyrl; #Cyrillic
sub uni0431 by uniF6C5;
language SRB ;
}ss02;
```

На крају

Као што је било потребно неко време да се уведе уникод у све програме и као што су веб програми морали да се убрзано прилагоде великом броју иновација, тако ће, вероватно, бити и са *Open Type* функцијама и применом локализације. До тада, важно је да корисници, као и произвођачи фонтова, буду упознати са новим могућностима и начинима њихове примене

Arno Pro гдпт ігїї̄ абвігђежзијк
Calibri гдпт ігїї̄ абвігђежзи
Cambria гдпт ігїї̄ абвігђеж
Candara гдпт ігїї̄ абвігђеж
Constantia гдпт ігїї̄ абвіг
Fedra Sans Pro гдпт ігїї̄ аб
Fedra Serif Pro гдпт ігїї̄ абві
Garamond Premier Pro гдпт ігїї̄
Minion Pro гдпт ігїї̄ абвігђе
Myriad Pro гдпт ігїї̄ абвігђе
Skolar Sans гдпт ігїї̄ абвігђежз
Warnock Pro гдпт ігїї̄ абві

ФПУ АЗБУКА

Савремени декоративни ћирилични иницијали
дипломаца Факултета примењених уметности

ГАЛЕРИЈА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ
од 28.9.2017 до 30.1.2018.

АНЂЕЛА ЈЕРИНИЋ • ANĐELA JERINIĆ

БОГДАН МИЛОШЕВИЋ • BOGDAN MILOŠEVIĆ

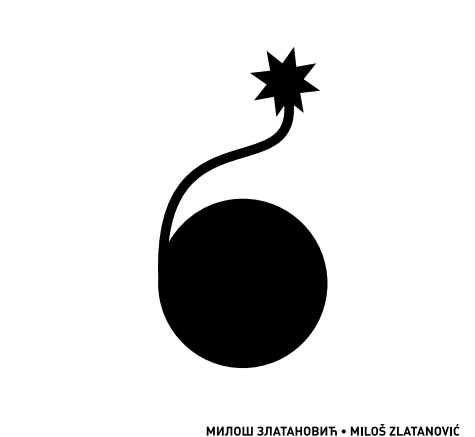
ЈОВАНА СТОЈАНОВИЋ • JOVANA STOJANOVIĆ

ФИЛИП СОТИРОВ • FILIP SOTIROV

СТЕФАНА МАКСИМОВИЋ • STEFANA MAKSIMOVIĆ

МИЛОШ ЗЛАТАНОВИЋ • MILOŠ ZLATANOVIĆ

ЖЕЉКО ШПИЦА • ŽELJKO ŠPIĆA

АЛЕКСАНДРА СТАМЕНКОВИЋ • ALEKSANDRA STAMENKOVIĆ

Факултет примењених уметности представља 18 ауторских азбука. То су комплети савремених декоративних ћириличних иницијала које су на предмету Писмо креирали дипломци током претходне две школске године. Свака целина преставаља лична истраживања на задату тему, а опсег различитих приступа ових осамнаест појединаца приказује свеже могућности за третирање добро познате теме.

Јана Оршолић, доцент на предмету Писмо, ментор на пројекту

